

MACHIAVELLI ILI MLADOST HISTORIJE

(Niccolò Machiavelli, Izabrano djelo, politička djela, vojnoteorijska rasprava, diplomatska izvješća, pisma, povijesni spisi, književna djela, I--II, Izabrao i priredio Damir Grubiša, Zagreb, Globus, 1985.)

Od Machiavellijevih djela u nas su dosada doživjeli prijevod samo »Vladar« i »Mandragola«. Zato je ovo izabrano djelo izuzetan kulturni događaj. Iscrpni »Uvod u Machiavellija« Damira Grubiše, koji je priredio ovo izdanje, omogućava čitaocu da s razumijevanjem prati tekst. Opširni komentari svim djelima objašnjavaju ličnosti i događaje te pomažu stručnjaku i zainteresiranom čitaocu da uđe u duhovni svijet i mentalitet tipičnog renesansnog pisca. Pri tom je Grubiša surađivao s ekipom prevodilaca koji su sjajno reproducirali izlaganja, teze, književni izraz a zato i lik čovjeka Machiavellija.

Ističući da Machiavellijeva politička teorija prožima sve njegove radove od diplomatskih depeša do literarnog djela, Grubiša kaže da su mu najznačajnije knjige u tom pogledu ipak »Vladar« i »Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija«. Prema autoru, kod Machiavellija se rađa politička nauka »u neposrednoj konfrontaciji s političkom filozofijom koja u sebi sadrži čudorednu ocjenu ljudske zajednice«. Njegovo svjesno traganje za »novim metodama i poretkom«, za »kausalitetom zbivanja« jest demistifikacija feudalizma od strane građanske klase što je Machiavelli predstavlja. Zato on odbacuje kategoriju »apsolutnog dobra« i analizira političke proturječnosti na temelju praktičnog iskustva. Grubiša kaže da je Machiavelli utemeljio modernu teoriju »političkog realizma« jer želi društvenom praksom verificirati kriterije politike, da je zapravo prvi »politolog« koji sistematski promatra dostignuća povijesnih ličnosti, uspoređuje ih s vlastitim iskustvom i s obavijestima u historijskim djelima.

Machiavelli je na putu prema spoznaji dijalektike proturječnosti u političkim procesima i zato se suprotstavlja vladajućim stereotipima svoga vremena. Grubiša smatra da je Machiavellijeva »vrlina« politička vrijednost, dakle mogućnost »političkog čovjeka« da djeluje u skladu s političkom nužnosti. Zato je osnovni smisao »Vladara« u težnji za »građanskom vladavinom« u kojoj će se vladar oslanjati ne na plemstvo nego na »narod«, tj. na građansku klasu te sitne obrtnike i najamne radnike. Prema Machiavelliju vladar ne smije biti tiranin. On mora postići moć »naklonošću sugrađana« i iskoristiti je kako bi promijenio društvene odnose. Prema Grubiši riječ je o sastojinama ustavne vlasti koja se postiže »institucionaliziranim konsenzusom«. U najpoznatijim dijelovima »Vladara« Machiavelli razotkriva »neumitni zakon političke borbe« u uvjetima renesansnog doba a sama, toliko ozloglašena knjižica nije nipošto priručnik za tiranina nego putokaz prema novom društveno-političkom sistemu

— »građanskoj vladavini«. Analizirajući »Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija«, Grubiša ističe da je glavni sadržaj toga djela u Machiavellijevu nastojanju da istakne superiornost republikanskog sustava i potrebu vladavine organiziranog *populusa*. Pri tom dolazi do izražaja koncepcija o klasnim sukobima kao stimulanu napretka. No Machiavelli želi »revoluciju odozgo« uz pomoć vladarskog autoriteta.

Nakon »Umijeća ratovanja«, Grubiša ocjenjuje »Firentinske historije« smatrajući da se u njima prikazuje firentinska povijest kao borba klasa i suprotstavljenih političkih grupa i da je na taj način prevladan obrazac humanističke historiografije koja priča o velikim ličnostima i ratovima. Grubiša prikazuje Machiavellijeva osnovna dostignuća u pojedinim »knjigama« toga djela i smatra da je slika ustanka *ciompa* (češljača vune) kao prve proleterske revolucije vrhunac njegove »povijesne intuicije«. On doduše nije na strani *ciompa* ali »objektivno« prikazuje ustanak a to je, prema Grubiši, »gigantski napredak«. Autor kaže da je Machiavelli sačuvao »intelektualni integritet« jer je našao način da izrazi svoj kritički odnos prema naručiocima »Firentinskih historija« Medičejcima.

Nakon obavijesti o komediji »Mandragola« i drugim književnim radovima, Grubiša se pita kakav je Machiavelli »čovjek« i kaže da njega ne zanima humanistički čovjek, prema kojem je skrojen svijet, nego čovjek u društvu i političkom životu koji je od prirode gramziv i željan moći ali se ta loša svojstva mogu ispraviti dobrom političkom organizacijom. Prema tome osnovna svrha vlasti jest »poboljšanje ljudske prirode«. Machiavelli je dakle utvrdio autonomiju politike od etike, kaže Grubiša, ali nije držao da cilj opravdava sredstvo, kako se to općenito smatralo, jer je želio pravedni poredak »građanske vladavine« koji se protiv nasilja ne može postići samo uvjerenjem. Ako se Machiavellijeva doktrina istrgne iz svoga povijesnog konteksta, njome se može proizvoljno manipulirati radi podvrgavanja pojedinca totalitarnoj državi i u druge svrhe. Samo zato što je njegova politička doktrina imala važnu ulogu u nastanku suvremene koncepcije države i što je otkrio zakonitosti koje postoje i danas, Machiavelli je »naš suvremenik«, kaže Grubiša.

Naposljetku uvodničar daje impresivni pregled razvoja mita o Machiavelliju od prvog objavljivanja »Rasprava« o Liviju i »Vladara« neposredno nakon njegove smrti. Počevši s protureformacijom i isusovcima, a i kalvinistima, preko kasnijih političkih mislilaca (od kojih su ga neki cijenili) Grubiša opisuje kako su ga interpretirale pojedine ličnosti sve do djelomične rehabilitacije »amoralnog« Machiavellija u toku 19. stoljeća u Njemačkoj. Marx je u »Firentinskim historijama« vidio analizu klasnih interesa i klasne borbe, a Engels ga je cijenio kao vojnog pisca. Tek u 20. stoljeću Machiavelli je priznat kao osnivač moderne političke znanosti, ali je njime manipulirao Mussolini a jedna od optužbi u procesu protiv »trockista« Kamenjeva temeljila se na njegovoj ocjeni Machiavellija. Grubiša opširnije izlaže Gramscijevu interpretaciju a spominje i diskusiju oko stavova Lévi-Straussa. Diskusija o Machiavelliju se nastavlja ali ga više ne optužuju kao ciničnog i brutalnog zločvora, tvorca kobne doktrine »makijavelizma«.

Naposljetku Grubiša piše o recepciji Machiavellija u nas. Spominje Marina Držića i Nikolu Zrinskoga ali i slab interes za njegovo djelo. Zanimljiv je spis Ante Tresića Pavičića (1893) koji ga hvali (odgovara mu Cvjetko Gruber

s klerikalnog stanovišta). I Slobodan Jovanović se (1907) oduševljava Machiavellijem. Najzanimljivije mi se čini što pisci radova o političkim doktrinama u nas (Lukić, Smailagić, Kolaković) variraju interpretaciju Machiavellija kao teoretičara »državnog razloga«. U suprotnosti s njima, I. Frangeš je u svom predgovoru »Vladaru« (1952) kojeg je prijevod i u ovom izdanju, odijelio Machiavellija od »makijavelizma«. Treba naposljetku istaknuti da se priređivač pobrinuo za iscrpnu kronologiju Machiavellijeva doba, opsežnu bibliografiju te kazalo imena i pojmova.

Grubišina pregledna, metodična i zanimljiva interpretacija Machiavellija kao prvoga građanskoga teoretičara države i politike i, prema tome, preteče suvremene političke znanosti, jest prva temeljita studija o tom misliocu u nas. Nisam politolog pa ne mogu izreći svoje meritorno mišljenje o njegovim gledištima. Svrha ove recenzije je druga. Machiavelli nije samo tvorac političke doktrine nego i značajni renesansni historičar. Važno je zato upozoriti na ovo izdanje jer je tu prvi put objavljeno u cjelini djelo jednog talijanskog renesansnog historičara. Postoji još jedan razlog za ovaj prilog. U svojoj knjizi »Historijska znanost« (Zagreb 1976¹, 1980²) i ja sam pod utjecajem literature kojom sam tada raspolagala proglasila Machiavellija »teoretičarem ideje državnog interesa«. Želim zato ispraviti svoj »griješ« i uz pomoć sada objavljenih Machiavellijevih djela dati svoj skromni prilog njegovu vrednovanju kao historičara.

Prema Machiavelliju zadaća političke akcije i vlasti jest da osigura postojanost društva i zato se mora oslanjati na povijesni tok jer je nemoguće nadvremensko, harmonično društvo skrojeno po božjoj volji i pravedno prema svim ljudima. Zato politika ima svoje zakonitosti koje se mogu shvatiti samo putem poznavanja određenih povijesnih događaja, a zadaća joj je da stvori stabilno društvo koje bi se moglo što bolje prilagoditi povijesnim promjenama. Kao i ostali humanisti, Machiavelli nije profesionalni historičar. On ne verificira točnost povijesnih svjedočanstava kojima raspolaže. Radije bira *exempla* a obavijesti o njima oblikuje u svom izvještaju u skladu s vlastitim političkim tezama. Istina je doduše da se u »Firentinskim historijama« već naziru elementi drugačijeg pristupa pri opisu klasnih borbi koje tvore kontinuitet, dakle »historiju« a ne samo »historije« ili »pripovijesti« o pojedinim događajima. U svakom slučaju Machiavelli je kao historičar ostavio iza sebe značajno i raznovrsno djelo u okviru obrazaca humanističke historiografije kao književne vrste. Njegovi metodski postupci i politički interesi nam pokazuju kako je načitan renesansni plemić, povjerenik važnih ličnosti, svjedok značajnih događaja u kojima je ponekad i sam sudjelovao, gledao u teškim vremenima na prošlost svoga grada a i »gradske« Italije uopće.

Kao i svi humanisti Machiavelli se inspirira antičkim tekstovima, oponaša ih i upotrebljava u političko-historijskim djelima, u poeziji i komedijama. Antička historiografija jest književna vrsta a služi zabavi i moralnoj pouci. No ona je od 5. do 1. stoljeća prije naše ere udarila temelje historijskoj raspravi, shvaćanju da obavijesti moraju potjecati iz pouzdanih izvora (ali su to bila samo svjedočanstva sudionika događaja), traženju logike u povijesnom toku i pretenziji da se povijesni događaji istinito opišu. Grčko-rimska historiografija oduševljavala se vrlinama predaka i djelima »velikih« ličnosti. Nastojala je spriječiti moralno propadanje svoga društva poticanjem suvreme-

nikâ da ponove značajna djela predaka. Smatrala je da su ratovi i ljudske strasti glavni pokretači povijesnog toka. Historija je bila grana retorike jer je samo ova posjedovala tehniku uvjeravanja nužnu da se suvremenici pripreme za velika djela i moralno preporode. Zato se grčko-rimska historiografija nakon Tukidida služila izmišljenim govorima što su ih držali glavni junaci drame u sudbonosnim trenucima. Pri tom su antičke historičare najviše zanimale vrline i mane istaknutih pojedinaca i političko kretanje. Važno je spomenuti da je grčko-rimska historiografija zastupala načelo kružnoga toka povijesti. Pojedine značajne činjenice ponovno će se pojaviti, zato građani moraju naučiti kako će se susresti s njima. Prema tome, »pripovijesti« grčko-rimske historiografije imaju izrazito politički sadržaj i pragmatičku funkciju. Možda je Polibije najjasnije izrekao uvjerenje da su pouke iz povijesti najbolja priprema za politički život.

Oponašajući grčko-rimsku antiku, humanistička historiografija poprima neka njezina osnovna obilježja: ona je narativna, priča o djelima velikih pojedinaca koji bi trebali biti primjer suvremenicima. Pri tom se obilno služi izmišljenim govorima pa historija i dalje ostaje grana književnosti. Ona je pragmatična jer interes za prošlost ograničava na zabavne »pripovijesti« i zanimljive pouke, a autori se posvećuju velikim dijelom povijesti neposredne prošlosti, dakle »svog vremena«. Humanistička historiografija nasljeđuje od svoje grčko-rimske prethodnice smisao za različitost povijesnih činjenica i relativnost civilizacija te interes za čovjeka kao takvog koji uči na primjerima iz povijesti kako da nađe sam sebe. U dodiru s antikom javlja se i prva kritika izvora (Lorenzo Valla), dok je Flavio Biondo prvi erudit, sakupljač i registrator rimskih spomenika ali ne bavi se kritikom izvora. Machiavelli ne pripada doduše eruditima ali se za svoje potrebe koristi njihovim rezultatima (najčešće ne navodeći svoje izvore). Uz inspiraciju grčko-rimskom historiografijom za nj je važan njegov prethodnik Leonardo Bruni (1374—1444), pisac »Historijâ firentinskog naroda« koji iz svoga izvještaja izbacuje srednjovjekovne legende o osnivanju grada (tobože od Julija Cezara) i nadnaravne intervencije u povijesne tokove. Iako Machiavelli kritizira Brunija i njegova suvremenika Poggia Bracciolinija što se nisu bavili »građanskim neslogama i unutaršnjim neprijateljstvima« u Firenci, on i od njih uči racionalni pristup povijesnim događajima.

Machiavelli se može osvrnuti na dugu tradiciju »anala« i »historijâ« gradova Italije, na pokušaje njihovih autora da pozivanjem na samostalnost određenoga grada i na ratničke vrline njegovih prvaka podupru političke interese svojih naredbodavaca. Ta je historijska književnost prešla razne faze, a pisali su je plemići, građani, svećenici kombinirajući obiteljske tradicije s nekim događajima svoga vremena. Stotinu i više godina prije Machiavellija upravo je Toskana vodila u tom pogledu. Uz ove »historičare« postoje plaćeni pisci (kancelari, tajnici, notari) komunâ, koje im omogućavaju pristup izvorima. Oni se ne zadovoljavaju pukom kronološkom registracijom zanimljivih povijesnih događaja nego ih pokušavaju objasniti i izložiti u cjelovitom logično-konstruiranom izvještaju. Gradske su komune povjeravale pisanje »historijskih« djela samo ljudima s političkim i državničkim iskustvom. Tako je već spomenuti Bruni bio firentinski kancelar (1427—1444) a najznačajniji renesansni historičar, Machiavellijev prijatelj Francesco Guicciardini bio je ambasador firen-

tinske republike i kasnije u službi pape Lava X. Kao tajnik druge firentinske kancelarije, i Machiavelli pripada tom nizu ličnosti, iako se nikada nije domogao viših časti, a svoja je najznačajnija djela pisao onda kada mu je ta služba oduzeta.

Machiavellijeve političke teze i njihova historijska opravdanja izvire iz njegova neposredna iskustva unutar firentinskoga društva. U toku stoljeća firentinska se republika obogatila proizvodnjom i trgovinom tkanina. Njezina su porodična poduzeća održavala trgovačke veze na cijelom »zapadu«. Svi društveni slojevi i pripadnici svih profesija sudjelovali su u političkim borbama jer Firenca nije poznavala mirna razdoblja. Nisu prestajali nizovi krvavih sukoba između organiziranih klanova, klika i porodica s uličnim bitkama, ubojstvima, izagnanstvima, konfiskacijama imovina i savezima izagnanih ili protivnika vladajućih s drugim talijanskim gradovima i vladarima. Borba carske stranke gibelina i papinske stranke guelfa u 13. stoljeću završila je pobjedom ovih drugih i njihovim poistovjećivanjem s kolegijalnom, komunalnom vladavinom »popola«. Moć su dakako zadržale plemićke porodice sa svojom klijentelom. Samo u njezinu okviru pojedinac se mogao nadati karijeri, zadržati svoju službu ili afirmirati se kao pisac ili umjetnik.

Svuda u Italiji s vremenom su se tirani, velikim dijelom *condottieri* (vojskovođe plaćeničkih vojski) domogli komuna. Trgovačka porodica Medici »osvojila« je Firencu bez krvavih bitki, jačanjem svoje političke klijentele, a najznačajniji njezin predstavnik Lorenzo »Veličanstveni« zavladao je Firencom 1469. u godini Machiavellijeva rođenja. Kao dijete on je vjerojatno nešto saznao o krvavim prizorima i posljedicama zavjere trgovačke porodice Pazzi (1478). Nakon smrti Lorenza, Medičejci su ipak izgubili vlast (1494) a gradom je privremeno zavladao dominikanac Savonarola, koji je pozvao cijelo kršćanstvo da osudi papu Aleksandra Borgiu, ali je naposljetku živ spaljen u svibnju 1498. Nekoliko dana nakon toga Machiavelli postaje tajnik firentinske kancelarije. Pokazao se kao čovjek političke akcije i vojni teoretičar sposoban za izvrsne ocjene situacija u toku svojih diplomatskih misija. Nije međutim postao član hijerarhije i zato nije odlučivao o državnim poslovima. Djelovao je u vrijeme kada se grad oslobođen od Medičejaca vratio svojoj kolegijalnoj upravi a sve državne poslove usmjeravalo je plemstvo.

Pod utjecajem tradicije svoje plemićke obitelji i lektire, Machiavelli je već u mladim danima »republikanac« i osuđuje nasljednu tiraniju. Kao javni službenik on je taj stav još učvrstio i nije od njega nikada odustao iako je bio primoran da se služi oportunističkim sredstvima. Razumije se da ga je sinjorija nakon povratka Medičejaca na vlast izbacila iz službe (XI 1512), a poslije jednogodišnje tamnice živio je na svom posjedu i nastojao postići karijeru pisca i pjesnika. Za to je bila nužna protekcija Medičejaca. Konačno je zadiobio tu »milost«, i to ne na temelju svoje sposobnosti kao činovnika i političkog mislioca, nego zbog svojih komedija i pjesama što ih je prilagodio modi i ukusu suvremenika.

Rodom iz skromne plemićke obitelji s dugim nasljeđem vjernosti guelfskoj stranci, kolegijalnoj gradskoj upravi te mržnje protiv tiranije jednoga čovjeka ili klana, Machiavelli se zalagao za učvršćenje firentinske »republikanske« tradicije na novim temeljima. Divio se rimskoj republici i pozivao je na povra-

tak njezinim načelima i vrlinama. Porijeklom, životnim iskustvom i čitanjem rimskih i humanističkih autora uvjetovana su dakle Machiavellijeva političko-historijska djela. Mislim da je nemoguće svrstati ih u dvije zasebne kategorije. On ne obrazlaže svoje političke teze bez pozivanja na prikladne povijesne događaje, a njegove priče o prošlosti nemaju samostalan život bez njegovih političkih poruka. Ne znam zašto je u ovom izdanju izvršena podjela na »politička djela« i na »povijesne spise«. Ne bi li kratkom i na brzinu pisanim »Vladaru« bolje odgovarao naziv »spis« nego nekoliko puta duljim i temeljitije elaboriranim »Firentinskim historijama«?

Kako je humanistička historiografija književna vrsta, Machiavellijevim historijskim radovima pripada i pjesma »Desetljeća« očigledno inspirirana muzom Clio. Njegov interes za povijest Firence počinje 1504. prvim dijelom »Desetljeća« u kojima autor na kraju svoje stihovane »pripovijesti« izriče strah pred opasnošću što prijeti Firenci i drugim gradovima Italije, pokvarenim i zaokupljenim svojim sukobima od kojih svaki novi može »do samog stići neba«, dakle uništiti talijansku civilizaciju. Oba dijela »Desetljeća« (drugi, nedovršeni dio nastao je vjerojatno 1509) pokazuju Machiavellijevu spremnost da se bavi povijesnim događajima ali je tek više od deset godina kasnije pisao svoje drugo književno-historijsko djelo o Castruciu.

U međuvremenu su uz njegova diplomatska izvješća i književna djela nastali »Vladar« i »Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija« (1513—14) koji se međusobno dopunjuju i utječu na karakter »Firentinskih historija«. Machiavelli ispituje vladavinu prinčeva i gradskih republikâ kako bi stvorio sliku različitih državnih oblika, njihova nastanka, značaja i odnosa s građanima te o sredstvima očuvanja vlasti. Pouke su mu velikim dijelom posljedice iskustva njegovih legacija kod raznih državnika i opažanja o tome kako ih je primao »narod«. Dekade Tita Livija su mu zacijelo jedan od glavnih izvora znanja o rimskoj republici. U njima je tražio obavijesti korisne za oblik vlasti što ga je želio i odlučio je zato »krenuti putem kojim još nitko nije krenuo« kako bi čitaoci mogli »izvući korist za kojom treba da teži upoznavanje povijesti«. Dulje, više vezane za događaje iz rimske povijesti nego za one u Italiji oko 1500. i k tome složene i neusklađene kompozicije, »Rasprave« o Liviju mnogo su manje pristupačne od kratkoga i lako čitljivog »Vladara« ali bolje izražavaju Machiavellijevu cjelokupnu doktrinu i težnju da Firenza postane nasljednica rimske republike, te njegovo odbacivanje tiranije. Svoje dugotrajno mišljenje da plaćeničku vojsku treba zamijeniti pučkom milicijom (koju je i sam organizirao i doživio njezin potpuni poraz od španjolske vojske kod Prata 1512) izrazio je u »Umijeću ratovanja« (1520/21). Čini se da su mu razmatranja o vojnoj tehnici rimskog sustava milicije te isticanje njegovih vojnih uspjeha poslužili da opet jednom, na drugi način, izloži svoju političku i moralnu filozofiju na temelju povijesnog »primjera«.

Machiavelli je 1520. saznao da sinjorija i Medičejci namjeravaju naručiti »historije« Firence koje bi proslavile njihovu vladavinu. U nadi da će dobiti tu narudžbu, Machiavelli je na brzinu napisao »Život Castruccia Castracania iz Luke« koji »može poslužiti kao vrlo snažan primjer« svakom vladaru. Na taj način htio je pokazati svoju sposobnost za pisanje firentinskih historijâ. Kako je tada boravio u Luki, uzeo je temu koju je tamo našao, biografiju jednoga kondotjera, rođenog potkraj 13. stoljeća. Takvim se ličnostima

mogao iskazati gotovo svaki talijanski grad. Autor je ispleo legendu oko Castruccia, izmišljao je, posuđivao citate, anegdote i opise ličnosti od antičkih autora, brkao je događaje. Nije dakle napisao »pravu« historiju nego proizvod fantazije oponašajući život slavni ljudi prema antičkim obrascima (pogotovu Plutarha). »Castruccio« je na drugi način slika »vladara« s kojim je ostao uglavnom nepoznat. Ovom neoriginalnom biografijom ubrzo se proslavio.

Kada je papa Lav X trebao savjet kako da održi vlast svoje porodice u Firenci i kako da tamo vlada iz Rima, njegov namjesnik kardinal Giulio Medici obraća se Machiavelliju. Tako je konačno stekao milost Medičejaca. U »Raspravi o firentinskim događajima nakon smrti Lorenza Medicija Mladega« (1520) izložio je svoje mišljenje o reformi političkih ustanova i osiguranju postojane vladavine. I ovaj put okreće se povijesnim primjerima i opisuje tipove vlada u Firenci od 1393. (aristokratske reforme gradskog vijeća) te za Medičejaca Cosima i Lorenza. Budući da Medičejci nemaju nasljednika, predlaže republikansko uređenje.

Željenu narudžbu dobio je u studenom 1520. Papa mu je naredio da u roku od dvije godine napiše, uz fiksnu plaću, anale ili kroniku grada. Postao je dakle službeni historiograf svoga grada i Medičejaca a ne njihov dvorski pjesnik kako je to isprva zamišljao. »Firentinske historije« nastale su između 1521. i 1525. a ostale su nedovršene. Često je prekidao pisanje a tekst je prepravljao i mijenjao. Tek 1525. predaje medičejskom papi Klementu VII (bivšem kardinalu Giuliju) prvih osam »knjiga« toga djela. Nastavak nije više napisao. Zacijelo ga je spriječila opasnost za talijanske gradske države od sukoba francuskoga kralja i cara. I sam je 1526. djelovao kao stručnjak za utvrde a bio je i na bojnopolju. Machiavelli nije imao razloga da nastavi s pisanjem jer se približavao kraj Medičejaca. Carska je vojska zauzela Rim (1527) a medičejski su namjesnici napustili Firencu gdje se ponovno uvodi komunalna vlast na čelu s aristokratskom strankom. No Machiavelli nije mogao dobiti položaj u kancelariji što ga je imao prije povratka Medičejaca 1512. Optužili su ga da se s njima »kompromitirao«. Umro je te iste godine.

Zla sudbina s Medičejcima pratila je Machiavellija i pri pisanju »Firentinskih historijâ«. Morao je nastojati da im ugoditi a da ipak ne izda svoje republikanske ideale. Htio je početi s godinom 1434. kada je Cosimo Medici Stariji učvrstio svoju vlast. No njegovi prethodnici kroničari pisali su samo o ratovima Firentinaca a ne o unutrašnjim sukobima što ih je Machiavelli smatrao glavnim sadržajem svoga ispitivanja. Zato je mimo svoje prvobitne namjere prve četiri knjige posvetio događajima u Italiji od pada Rimskoga carstva do 1434. a zatim od početaka grada Florence do te iste godine. U ostale četiri knjige pisao je o razdoblju Medičejaca sve do smrti Lorenza »Veličanstvenoga« (1492).

Machiavelli se ne služi izvorima nego brojnim starijim autorima. Kompozicija se ne zasniva na sustavnom izlaganju događaja nego više na raspravi o obliku vladavinâ, o društvenim sukobima i likovima pojedinaca. Kronološki je okvir nedostatan za točno utvrđivanje događajâ a datuma nema osim na kraju većih poglavlja i knjigâ. Neke se osobe ne pojavljuju sa svojim punim imenom i prezimenom a često navodi samo nadimak. Moramo dakle biti zahvalni priređivaču ovoga izdanja što se pobrinuo za opsežne komentare koji tek omogućavaju čitanje toga teksta.

Machiavelli nam predočava slike o dramatičnim sukobima i strastima koji su izazvali nesreću Firence. Takve su scene bitke između guelfa i gibelina, te Bijelih i Crnih, ustanak *ciompa*, godine uspona Medičejaca, doba Lorenza »Veličanstvenoga«, zavjera Pazzijevih. Njegove knjige sadrže »historije« poučne za suvremenike u smislu Machiavellijevih političkih koncepcija i nužnosti da zadovolji svoje naredbodavce. No on temeljito raspravlja o uvjetovanosti događaja za koje se posebno zanima kao i o namjerama i interesima povijesnih ličnosti. Težište je dakako na značaju i funkciji organa vlasti, na njihovoj zloupotrebi te na organizaciji i društvenom temelju pojedinih klika.

Prema renesansnom običaju Machiavelli i ovdje opisuje karakterne crte istaknutih pojedinaca, stavlja im u usta razne izmišljene izjave tako da ponekad liče na antičke junake. Biseri njegovih »pripovijesti« su zacijelo izmišljeni govori koji mu služe da izloži svoje vlastito uvjerenje. Primjerice opisuje kako je 1342. Gautier de Brienne (Gaultieri), vojvoda napuljskog kralja, prigrabio vlast u Firenci. Machiavelli mu šalje članove sinjorije a jedan od njih »izreče ovaj govor...«. U namjeri da odvrati vojvodu od toga da drži u »ropstvu« grad »koji oduvijek življaše slobodno«, taj govornik ga upozorava »da je trajna samo ona vladavina koja je dobrovoljna« i da će, bude li vladao nasiljem, »nužno pasti« (II 104—5). Zacijelo je to Machiavellijeva pouka političkog morala. Autor je dao riječ i predstavniku građana »potaknutih ljubavlju prema domovini« koji »izreče ovaj govor...« pred sinjorijom o uzrocima neprekidnih buna za koje su, uz ostalo, krive i »kobne obitelji« te o želji građana da se prilike srede »blagošću zakona« a ne »snagom oružja« (II 117—19).

Svoje neraspoloženje prema buni puka Machiavelli je izrazio govorom gonfaloniera Guicciardinija koji upozorava njegove predstavnike da ne bace grad u ropstvo, siromaštvo i glad« (II 124—25). Stojeći između »oholosti velikaša« i »smrada sirotinje«, on ipak prikazuje bunu *ciompa* (1378) s razumijevanjem za njihov položaj dakako u okviru svojih političkih teza. I njihovom predstavniku dopušta da »izreče ovaj govor...« u kojem ih nagovara na bunu protiv razjedinjenih bogataša uz ostalo i opravdanjem da su svi ljudi od prirode jednaki a samo su po siromaštvu i bogatstvu nejednaki (II 126—27). Machiavellijev predstavnik »prostoga puka« kaže da se ne smije voditi računa o »savjesti« zbog počinjenih zlodjela u buni jer »strah od gladi i tamnice« premašuje »strah od pakla«. Uostalom, svi su do bogatstva i moći »stigli ili na prijevaru ili na silu«, a oni koji to ne rade »uvijek se guše u ropstvu i siromaštvu« i ostaju u ropstvu ako ne postanu »nevjerni i smionici« te u siromaštvu »ako nisu grabljivi i himbeni«. Machiavellijev predvodnik *ciompa* poučava čitaoca da »ljudi jedu jedni druge« i da treba »primijeniti silu kad se za to ukaže prilika«. Buna je doduše »drzak i pogibeljan« naum »ali gdje nevolja pritisne, tu se drskost smatra razboritošću« a mirovanje je najopasnije. Zato treba pograbiti oružje i upropastiti neprijatelja a »iz toga će mnogima od nas uslijediti čast, a svima sigurnost« (II 126—27). Zacijelo su to bještave stranice Machiavellijeva književno-historijskog djela koje izražavaju njegovo shvaćanje klasne borbe te odnos politike i morala.

Neposredno prije nego što je Cosimo Medici zavladao Firencem (1434) glavari suprotne stranke d'Uzani i Barbadoro vode pravi dijalog. Raspravljaju o tome što da se radi a zapravo Machiavelli izlaže nemogućnost suprotstavljanja snažnoj Cosimovoj kliku. Takvo fantaziranje i oponašanje grčko-rimskih

historičara omogućava Machiavelliju da varira svoju političku teoriju i postigne razumijevanje čitaoca. On dakle ne nastoji dati razmjerno vjerni opis svoga vremena nego bira i interpretira određene činjenice prema svojoj potrebi.

»Firentinske historije« su zacijelo povezane s »Vladarom« i »Castruccionom« jer Machiavelli traži u prošlosti primjere vladarâ što ih je puk podupirao, kao prethodnike Medičejaca. Međutim, idealni vladar nije nipošto istovjetan ni s jednim od Medičejaca. Iako su im »Historije« posvećene, on ih ne slavi nego manje ili više oprezno zastupa vlastite ideje o nužnosti republikanske vlade što ih pokušava suprotstaviti svojim, već vrlo oslabljenim naredbodavcima. Pri ostvarenju svoje taktike imao je zacijelo velikih nevolja. Tako je za glavnog junaka izabrao Cosima (a ne Lorenza »Veličanstvenog«) čijim dolaskom na vlast grad gubi svoj republikanski oblik i građanske vrline. Pri tom autor pomno ispituje snage koje su nužne za osvajanje vlasti. Dok su Cosimo i njegov sin Pietro još razmjerno dobro prošli pri opisu njihovih ličnosti i djela, to nije slučaj s Lorenzom i Giulianom. Machiavelli štoviše na svoj način opravdava zavjeru porodice Pazzi (o kojoj je pisao i u »Vladaru«) iako je u načelu protivnik zavjerâ koje, kako misli, zapravo još jačaju moć tirana. Da ne bi izazvao sumnju Medičejaca, on ističe odanost građana što su je stekli »svojom razboritošću i darežljivošću« i naposljetku Lorenzo »izreče ovaj govor...« u kojem slavi svoju kuću i svaljuje svu krivnju za krvoproliće na urotnike (II 266—268). Uprkos takvim pasusima očigledno je da je duh toga djela neprijateljski prema Medičejcima i da sve više dolazi do izražaja u toku rada. Od sedme knjige Machiavelli zapravo više i nije oprezan u svojim izjavama. No može se pretpostaviti da je jaz između njegovih uvjerenja i potreba naredbodavaca jedan od uzroka što se tako dugo bavio »Historijama«.

Zacijelo je riječ o polemičkom i izrazito originalnom djelu jer se među svojim suvremenicima jedino Machiavelli iscrpno bavi porijeklom vlasti i uvjetima pod kojima se ona postiže. Opisao je mrežu intriga koje su se plele u republikanskom režimu a uzrokovale su propast komunalnih ustanova i njihovu zloupotrebu u korist tiranina i njegove klike. Djelo je to iskusnog promatrača i izvrsnog pripovjedača koji želi uvjeriti čitaoca u ispravnost svojih teza o ustrojstvu i organima vlasti — — jer, ako je u povijesti što ugodno ili poučno, to je ono što se potanko opisuje; ako je ijedno tumačenje korisno građanima koji upravljaju republikom, to je ono koje pokazuje uzroke mržnji i razdvajanja gradova, da bi se mogli, postavši mudri u opasnosti od tuđina, održati u jedinstvu« (II, 43).

Po obliku i duhu svoga djela, Machiavelli je tipični humanistički historičar ali je na putu da probije klišeje tadašnje historiografije svojim dinamičkim shvaćanjem društvenih sukoba kao uzročnika novih društvenih struktura. Stvarajući politiku kao zasebnu disciplinu i podređujući historijsko opravdanje svom konceptu o državi, Machiavelli još nije shvaćao da historija nije samo zbirka *exempla*. On doduše želi tražiti u povijesti »zbičjisku istinu« ali su to htjeli već i antički i srednjovjekovni historičari jer je pozivanje na »istinu« najbolje ideološko opravdanje. Machiavelliju dakle nije bilo moguće da otkrije povijesnu »istinu« o pojedinim događajima jer su se počeci metoda kritike izvora tek pojavili u humanističkoj historiografiji a njega to, s obzirom na njegovu isključivu zaokupljenost političkim tezama, nije zanimalo.

Njegov prijatelj Francesco Guicciardini bio je pri studiju povijesnih promjena već načistu da historija ima posebnu funkciju i svoju autonomiju. Zato je tražio značenje povijesti u njoj samoj pa njegova »Historija Italije« velikim dijelom više ne pripada književnoj vrsti, tj. ne kazuje samo »pripovijesti« nego probija okvir humanističke historiografije na putu prema »pravoj« historiji. Nije zato slučaj što je Guicciardini u »Razmatranjima o Machiavellijevim raspravama« podvrgao kritici »Rasprave« o Liviju. Grubiša je pokazao da Guicciardini suprotstavlja Machiavelliju drugačije političke teze, da se kloni »uopćavanja i krajnjih rješenja« te da ide srednjim putem. Grubišinoj ocjeni da »njegov pogled nije uperen u budućnost« valja dodati da je zato na nov način uperen u prošlost koja za nj nije samo zbirka »primjera« za političke teze. Zato u spomenutoj kritici Guicciardinija nije samo riječ o različitim političkim ideologijama nego o tome da on procjenjuje rimsku povijest kao povezanu cjelinu koju valja kao takvu ispitivati a ne obazirati se samo na one njezine sastojine koje mogu poslužiti kao opravdanje političkih načela. Temelji za »pravu« historiju zacijelo su jačali nakon Guicciardinija razvojem historijske erudicije. No od renesanse do prosvjetiteljstva ipak su dominirale »historije« poučnih primjera za političku akciju.

Valja naposljetku naglasiti važnost Machiavellija i Guicciardinija pri pojavi eruditsko-genetičke historiografije. Njzin tvorac Leopold Ranke je u uvodu svoje prve knjige »Historija romanskih i germanskih naroda 1459—1535« (1824), golemoj prekretnici na putu prema »pravoj« historiji, napisao »Prilog kritici novijih historiografija«, tj. spomenute dvojice najvećih renesansnih historičara. Kritika njihove metode rada i njihovih rezultata poslužila je Rankeu da sustavno izloži svoju novu metodologiju.

LITERATURA

Chabord F., *Scritti su Machiavelli*, 2. izd., Torino 1968.

Heers J., *Machiavel*, Paris 1985.

Bec C., *Cultura e Società a Firenze nell'età della Rinascenza*, Roma, Salerno 1981.

Mirjana Gross

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.